

Skogsarbetarbyarnas problem.

När man för närvarande gör upp planer för bosättningen på landsbygden är den allmänna tendensen att undvika ensamliggande gårdar och i stället sammanföra bebyggelsen i byar eller samhällen. Vid planeringen inom utpräglade jordbruksområden torde man åtminstone hittills ha rört sig inom relativt snäva gränser när det gäller storleken av dessa byar. Om det inte skall ta allt för lång tid att komma ut till ägorna måste byarna göras relativt små. Inom skogsbruket är problemet svårare, de marginaler inom vilka man kan röra sig är i detta fall avsevärt vidare.

Uddeholms aktiebolag har i samarbete med Svenska Skogs- och Flottningsarbetarförbundet och Industriens Utredningsinstitut sedan ganska lång tid ägnat sig åt en statistisk-sociologisk undersökning rörande orsakerna till att bristen på arbetskraft till skogsbruket blivit alltmera brännande. En hel del intresse kom därvid också att ägnas åt frågan vilken betydelse bosättningen har för flykten från landsbygden.

Undersökningen omfattade den så kallade Klarälvsbygden, det vill säga i huvudsak Klarälvsdalen från norska gränsen i norr ned mot Vänerslätten i söder. Om man undantar de två järnbruksorterna Hagfors och Munkfors är detta en utpräglad skogsbygd. Huvudparten av befolkningen får sin utkomst från jordbruket och framför allt från skogsbruket. Jordbruket är nämligen som regel av mycket ringa omfattning. Av alla brukningsdelar med mer än 0,26 har åker, omfattade sålunda 92 % mindre än 10 har.

I den egentliga skogsbygden kan här två väsentligt olika bebyggelse typer sägas existera. Längs Klarälven och kring de smala och långsträckta sjöarna finns sedimentsavlagringar på vilka bebyggelsen började myc-

ket tidigt och bosättningen är i dessa trakter fortfarande i stor utsträckning koncentrerad till dessa områden. Det milsvida skogsklädda platålandet på ömse sidor om dalen är i stor utsträckning obebott. Hur denna bebyggelse typ ter sig framgår av bosättningen inom Norra Ny socken vid årsskiftet 1944/45 (jfr bild). Socknens invånarantal är ung. 2.900 personer och avståndet längs älven från norr till söder är över 3 mil. På kartan har varje person betecknats med en prick, detta var nödvändigt för att kartan skulle kunna jämföras med andra liknande. Detta system gjorde emellertid att det inte var möjligt att på kartan framställa bebyggelsen så koncentrerad, som den i själva verket är. Bosättningen är nämligen till övervägande del koncentrerad till området mellan älven och vägarna.

I vissa trakter har emellertid bebyggelse kommit till stånd även uppe på skogsplatån. Denna bosättning sammanhänger dels med finnarnas invandring under början av 1600-talet, finnarna fick inte bosätta sig nere i dalen och önskade det ofta inte heller, dels med järnhanteringen. De små bruken förlades ofta uppe i skogarna vid de små vattenfallen där. Denna bebyggelse kom att bli mycket spridd. Ett exempel på sådan bosättning kan man finna i Gustav Adolfs socken vid årsskiftet 1944/45 (jmf bild). Gustav Adolfs socken har ett invånarantal på cirka 1.600 personer och dess längd från norr till söder är över 4 mil. Som synes är skillnaden mycket stor gentemot Norra Ny. I Gustav Adolf är det regel att de små gårdarna ligger ensamma, de enda undantagen är byarna Gustavsfors och Geijersholm, vardera med något över 200 invånare. Bebyggelsen i dessa större byar är en rest av två stycken numera nedlagda järnbruk.

Bosättningen i Gustav Adolf vid årsskiftet 1944/45. En prick en person.

Undersökningens resultat.

De undersökningsresultat vilka har direkt betydelse för frågan om skogsarbetarbyarna kan sammanfattas på följande sätt:

1. Huvudparten av dem som flyttar ut från skogsbygderna söker sig inte till städerna och framför allt inte till storstäderna. Av hela

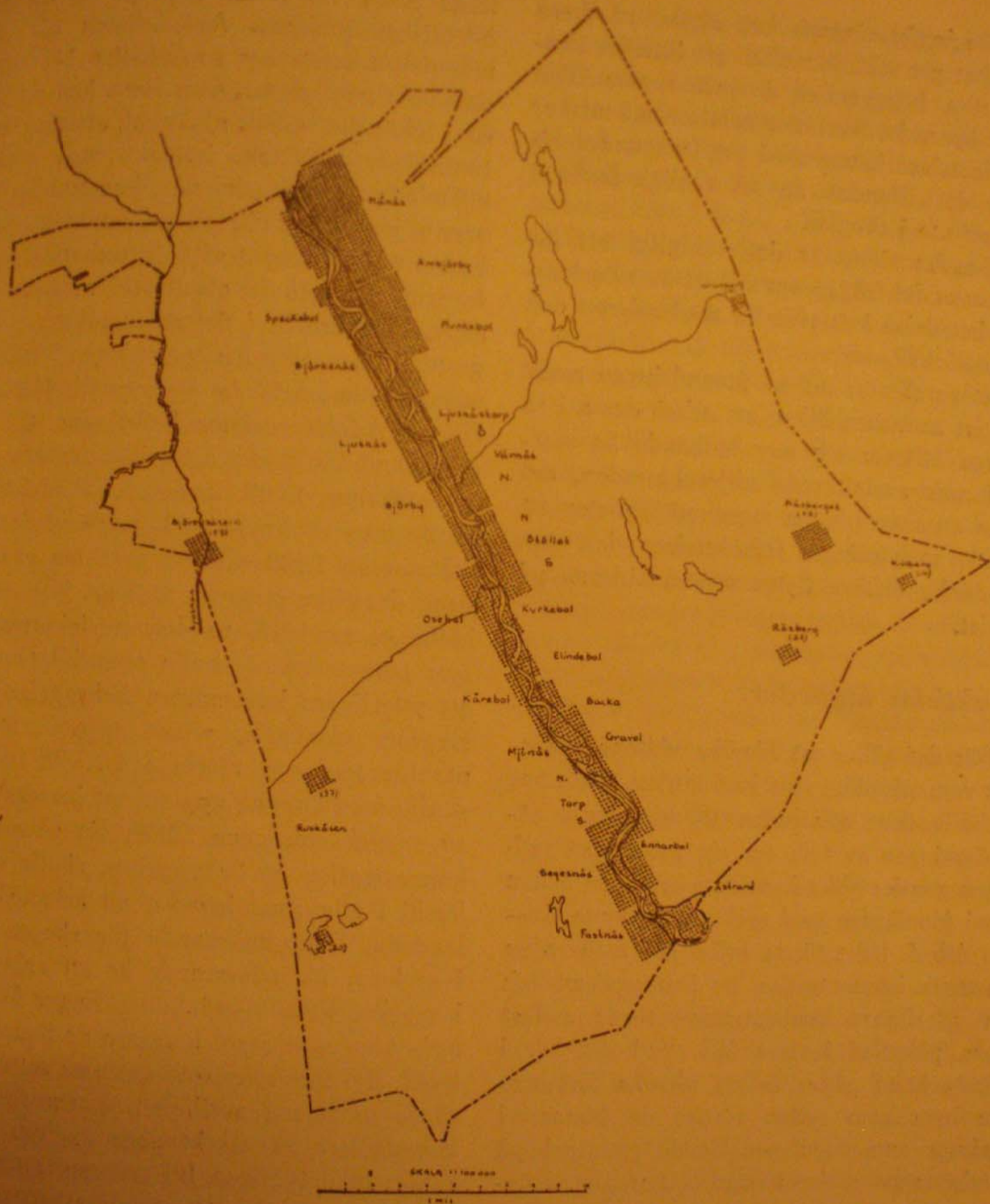
utflyttningen under perioden 1930—44 såg sålunda 28 % städer och därav 6 % Stockholm. I dessa trakter spelar de andra större städerna, Göteborg, Norrköping och Malmö, ingen nämnvärd roll.

2. Detta betyder emellertid inte att man inte flyttade till samhällen — köpingar, municip, stationsorter o. s. v. Ungefär hälften av utflyttningen gick sålunda till samhällen av något slag, städerna inräknade. De samhällen det här rörde sig om var i allmänhet ganska små, ungefär 65 % av utflyttningen avsåg sålunda samhällen med mindre än 10.000 invånare. Det fanns en större tendens bland de unga att flytta till samhällen än bland de äldre. Av dem i åldern 15—30 år flyttade sålunda 60 % till samhällen, medan medeltalet för samtliga var 50 %. På samma sätt hade kvinnorna större tendens än männen att flytta till ett samhälle.

3. Som framgår av kartan kan man i Gustav Adolfs socken skilja mellan en centralt och en decentralt belägen bosättning. Som central har därvid i första hand betraktats bosättningen i byarna Gustavsfors och Geijersholm och i omedelbar närhet till dem. Det visade sig nu att utflyttningen och flyttningsförlusterna var påtagligt större i de decentrala än i de centrala delarna, och det var också möjligt att visa att detta inte berodde på olikheter i ålders-, köns- eller yrkessammansättning. Förklaringen till skillnaden var i stället av allt att döma just den att man i det ena området i genomsnitt bodde sämre till än i det andra.

Det visade sig vidare att man i ganska stor utsträckning flyttade in från socknens perifera delar till dess mer centralt belägna. Denna inflyttning torde emellertid i hög grad sammanhänga med en övergång från jord- och skogsbruk till andra yrken.

4. Om man försöker sammanfatta de resultat som undersökningen på olika punkter kommer till kan man säga att orsakerna till att männen lämnar skogsarbetet och därmed

Bosättning i Norra Ny vid årsskiftet 1944/45. En prick en person.

i stor utsträckning också skogsbygden är att de vantrivs med arbetet och arbetsförhållandena, de anser sig få för litet betalt, arbetet är hårt och slitigt o. s. v. Själva miljön tycks däremot för deras del spela en mindre enhetligt, vilket ju också är naturligt med

hänsyn till att deras arbetsförhållanden i högre grad sammanhänger med själva levnadsmiljön. Bland dem stöter man oftare på klagomål över lång väg till handelsbod, dåliga vägar, svårigheter för barnen att ta sig till skolan, dålig bostad, som försvårar hemarbetet o. s. v.

Sammanfattningsvis kan sägas, att dessa resultat ger stöd åt tanken att försöka sammanföra bebyggelsen i smärre samhällen eller byar, det förefaller som om människor skulle trivas bättre med att leva under sådana förhållanden än på ensligt belägna ställen ute i skogen.

Å andra sidan är det påtagligt att för männens del frågan om miljön är av sekundär betydelse i jämförelse med arbetet och arbetsförhållandena.

Att en så stor del av utvandringen avser relativt små samhällen, att alltså dessa i så många fall ter sig mer lockande än storstädernas »asfalterade nöjeseldorado», det visar att man bör ha stora möjligheter att minska utflyttningen från landsbygden utan att därför behöva flytta ut storstäderna på landet.

Praktiska åtgärder.

När det gäller att försöka vidtaga åtgärder som på olika sätt kan tänkas förbättra förhållandena och bidra till att minska utströmningen av folk ter sig problemet tydligen ganska olika i socknar av typen Norra Ny i jämförelse med socknar av typen Gustav Adolf. I det första fallet har man redan en stark koncentration av bebyggelsen och en ytterligare koncentration torde endast vara påkallad i vissa fall. Vad det här i första hand gäller är att försöka förbättra de byar som redan finns; de lämnar i många avseenden nedslående exempel på vådorna av en slumpartad och oreglerad bebyggelse. De problem som möter i detta sammanhang har behandlats i föregående nummer av denna tidskrift. (Se härom H. Wetterhall: Bykärnans planering — ett försummat problem.)

I Gustav Adolf är det å andra sidan tydligt att en betydande koncentration bör komma till stånd.

När man försöker göra klart för sig hur denna koncentration egentligen skall gå till, hur stora byarna skall vara, var de skall

ligga o. s. v., så stöter man på en mängd besvärliga problem. Anledningen till att människor hellre bor i samhällen bör vara de ökade möjligheter, som dessa kan erbjuda i fråga om skolor, sjukvård, affärer, restauranger, bibliotek, kontakt med andra människor, samlingslokaler, kommunikatörer, nöjen o. s. v. För att ett samhälle skall kunna på ett fullgott sätt tillfredsställa alla fordringar måste det emellertid vara ganska stort. Man brukar i det sammanhanget ange samhällen av storleksordningen 5.000 invånare. Sammanförde man emellertid hela Gustav Adolfs sockens befolkning till ett enda samhälle skulle detta inte omfatta mer än omkring 1.600 invånare. I praktiken skulle man väl knappast kunna komma upp till mer än 1.000 och det även om synnerligen drastiska åtgärder vidtogs. För att erhalla ett samhälle av den storleksordning, som nämnts ovan, skulle man bli tvungen att ytterligare koncentrera bebyggelsen till Hagfors samhälle, vilket ligger alldeles utanför socknens västra gräns. På så sätt skulle man komma upp till ett invånarantal av storleksordningen 5.000. En så radikal koncentration av bebyggelsen skulle emellertid i hög grad inverka på arbetsförhållandena. Det utmärkande för skogsarbetet i socknen för närvarande är att arbetarna i mycket liten utsträckning ligger borta i koja utan som regel kommer de hem varje kväll. Det förefaller som om man satte stort värde på denna möjlighet. Koncentrerades bebyggelsen så starkt som angivits ovan skulle man tydligen bli tvungen att transportera ut praktiskt taget hela arbetsstyrkan med bilar, om det fortfarande skulle bli möjligt för dem att komma hem på kvällen. I fråga om socknens mera avlägsna trakter skulle det emellertid bli svårt att fylla detta krav, även om transporterna skedde per bil, avstånden dit från Hagfors uppgår nämligen till mer än 3 mil.

Det är också påtagligt att även ur andra synpunkter en så radikal lösning måste te sig mindre tilltalande. Kostnaderna blir na-

turligtvis för det första större än om man anknyter till redan befintlig bebyggelse. En sådan koncentration innebär också vissa risker ur arbetskraftssynpunkt. I Hagfors järnverk är det brist på arbetskraft och man kunde riskera att de arbetare, som flyttade till samhället, övergick till järnverket eller startade småindustri och hantverk på egen hand i den mera gynnsamma atmosfär som ett samhälle erbjuder.

Det förefaller heller inte otroligt att det skulle möta större svårigheter att rekrytera skogsarbetare bland de ungdomar, som växt upp i ett samhälle än bland dem, som sedan barnsben levt uppe i skogarna.

Anser man alltså att en så kraftig koncentration inte är lämplig tvingas man att i stället göra ett flertal småbyar, och steget neråt blir därvid ganska kraftigt. Skall skogsarbetarna utan allt för stor apparat kunna komma ut till sina arbetsplatser, så kan man i Gustav Adolf knappast tänka sig att de största byarna skall ömfatta mer än på sin höjd ett par hundra personer. Det vill säga de blir av samma art som de nuvarande samhällena Gustavsfors och Geijersholm. Det är ingen tvekan om att byar av den typen för dem som nu bor ute i skogarna kommer att te sig som högst avsevärda förbättringar, många av dem särskilt bland de äldre har ju mycket blygsamma anspråk. En gammal dam, som vi besökte, drömde om, att när hon nu blivit gammal äntligen få komma ner till en landsväg. — Tänk att bara kunna sätta sig upp på vägen och åka. — Men den avgörande frågan är ju om en sådan lösning verkligen bör på lång sikt; om även de ungdomar som växer upp under dessa förbättrade förhållanden kommer att vara nöjda.

Det är för det första tydligt att man i dessa byar blir tvungen att fara in till ett större samhälle, då man skall besöka läkare, gå till hårfrisörskan, köpa kläder och kanske också för att gå på bio, gå och dansa o. s. v. Lyckas men emellertid ordna snabba, täta och billiga kommunikationer så be-

höver inte detta med nödvändighet kännas som en allvarlig brist. Frågan blir alltså i första hand om detta är möjligt.

Den andra frågan är vad byar av olika storlek egentligen innebär? Hur minskas möjligheterna i olika avseenden, då byn minskar från 200 till 150 invånare? När det gäller möjligheterna att ordna med affärer, hantverkare etc. finns det här en del material att stöda sig på även om det som regel inte hänför sig till trakter av den typ det här är fråga om. Men då det gäller frågan om ett samhälle av en viss storlek är tillräckligt för att man skall kunna bilda föreningar, ungdomen skall kunna ordna dans etc., så att samlingslokalen verkligen kommer till någon glädje, då står man ganska tveksam. Man känner inte heller till den inbördes rangordningen mellan de olika behoven; är det bio, dansbana, möteslokaler, studiemöjligheter, kaféer eller något annat, som man i första hand bör försöka anordna.

Det material som finns i detta fall rör som regel inte svenska förhållanden och avser betydligt större samhällen än det här är fråga om.

För att i någon mån konkretisera vad det innebär om man gör byarna av den ena eller andra storleken återges här nedan en tabell, som visar hur många invånare, skolbarn och individer mellan 15 och 25 år, som svarar mot ett visst antal hushåll. Beräkningarna har grundats på befolkningsförhållandena inom Gustav Adolfs socken.

Men man skulle kanske få en felaktig uppfattning om dessa byars möjligheter om man ensidigt lägger den synpunkten på dem,

Antal hushåll	Antal invånare	Skolbarn i klasserna 1—6	Antal individer mellan 15—35 år
10	31	2	5
25	79	6	12
50	157	12	24
100	314	25	47
200	628	50	94
500	1.570	124	236

i vad mån de kan uppfylla samma krav som ett stort samhälle. Kan man inte tänka sig att de skulle kunna erbjuda värden vilka ett större samhälle inte kan ge?

Det ligger därvid nära till hands att tänka sig att man i dessa byar skulle kunna återuppliva det bästa av de patriarkaliska traditionerna. I en sådan by bör man kunna skapa en hög grad av gemenskap. Man kan anordna gemensamma fester o. s. v.

Skogsarbetets teknik befinner sig för närvarande i mycket stark utveckling, vilket återverkar inte bara på den enskilde arbetarens sätt att fälla och barka etc. utan också på hela arbetets organisation. Det förefaller också som om man nu skulle stå inför en period, då skogsbruket på allvar börjar mekaniseras. Det är tydligt att även detta liksom en hel del andra företeelser, t. ex. jordbrukets framtida tillvaro, i hög grad påverkar frågan om bebyggelsen.

Att komma till några bestämda resultat då det gäller att avgöra hur den framtida bosättningen bör se ut är som framgår av det ovanstående mycket svårt både därför, att man inte med säkerhet vet hur utvecklingen kommer att bli av de olika faktorer, som inverkar på problemet, och därför att man inte säkert kan säga vad konsekvenserna blir av byar av olika typer, hur de kommer att te sig för de människor, som skall bo där.

Det torde knappast vara möjligt eller lämpligt att på alla dessa punkter genom undersökningar försöka komma till några bestämda resultat, utan man tvingas att i stor utsträckning pröva sig fram.

I mellersta Klarälvsdalen innehas marken och även bostadsfastigheterna i mycket stor utsträckning av Uddeholms Aktiebolag, varför man där har relativt stora möjligheter att verkligen i praktiken omsätta sina planer. Man har också sedan länge haft planer på att försöka koncentrera bebyggelsen, och det pågår för närvarande i den mån arbetskrafts- och materialbrist det

medger ett betydande omdaningsarbete i denna riktning.

Målet för detta arbete är en fullständig genomförd koncentration av skogsarbetskraften, dock med bibehållande av bosättningen inom skogens områden och helt skild från de stora tätorterna eller industrisamhällena. Bebyggelsen tänkes koncentreras till byar av tre olika slag och arten av dessa anges av ledaren för detta arbete skogschefen Sven G. Ekman på följande sätt:

»1. Större skogsbyar i anslutning till soconarnas, revirens eller bevakningarnas centralpunkter, där bebyggelsen i bolagets regi kombineras med mindre egnahemsområden för skogsarbetare. Dessa byar äro av sådan storleksordning, att man räknar med, att de skola ha förmåga att själva växa genom privat bebyggelse.

2. Mindre skogsbyar i anslutning till äldre, mindre bebyggelsecentra invid vägar eller järnvägar, där bolaget självt bedriver byggnadsverksamheten och bibehåller all mark i sin ägo. Dessa byar räknas dock bliva av så pass storleksordning, att de i sig kunna inrymma handelsbod, skola, samlingslokaler, centrala tvätt- och badstugor m. m.

3. S. k. förpostbyar anslutna till äldre, små bebyggelsecentra helst invid vägar. All bebyggelse sker i bolagets regi. Byarna räknas icke bliva av sådan storleksordning, att de kunna inrymma handelsbod, skola och dylikt utan måste dithörande frågor tillgodoses genom skolskjutsar, varutransportbussar och dylikt. Dessa små byar äro betingade i första hand för att tillgodose det ständiga rent lokala behovet av skogsarbetskraft och i avsikt att undvika för långa arbetartransporter.»

Det är givet att det mellan dessa byar finns en hel del mellanformer, men i princip är det meningen att ordna bebyggelsen

(Forts. å sid. 71)